

MIQDOR KONSEPTI VA MADANIY XUSUSIYATLAR

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17934690>

Andijon davlat chet tillari instituti katta o'qituvchisi f.f.f.d.(PhD)

Yusupova Nargiza Rustamjon qizi

ANNOTATSIYA: *Ushbu maqolada miqdor konseptining lingvistik va madaniy qirralarini yoritib beradi, o'zbek va ingliz tillarida "ko'plik/kamlik"ning leksik-grammatik va frazeologik ifodalanishi qiyoslanadi. Diniy va tarixiy manbalar (maqollar, matnlar) misolida kvantifikatsiyaning milliy tasavvurlar bilan bog'liqligi ko'rsatiladi.*

KALIT SO'ZLAR: *miqdor konsepti; ko'plik; kamlik; kvantifikatorlar; partitiv/konteyner; darajalash; sanaluvchi–sanalmas; metafora; lingvokulturologiya; tarjima; pedagogika.*

THE QUANTITY CONCEPT AND CULTURAL CHARACTERISTICS

Andijan State Institute of Foreign Languages, PhD (Philology)

Nargiza Rustamjon qizi Yusupova

ANNOTATION: *This article examines the linguistic and cultural facets of the quantity concept and compares the lexical-grammatical and phraseological expression of plurality/scarcity in Uzbek and English. Using religious and historical sources (e.g., proverbs and texts), it shows how quantification is linked to national worldview.*

KEYWORDS: *quantity concept; plurality; paucity; quantifiers; partitives/containers; gradation; countability; metaphor; cultural linguistics; translation; pedagogy.*

КОНЦЕПТ КОЛИЧЕСТВА И КУЛЬТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ

Андижанского государственного института иностранных языков

Юсупова Наргиза Рустамжон кизи, доктор философии
(PhD) по филологическим наукам

АННОТАЦИЯ: *В данной статье раскрываются лингвистические и культурные аспекты количественного концепта; сопоставляются лексико-грамматические и фразеологические способы выражения множественности/малочисленности в узбекском и английском языках. На материале религиозных и исторических источников (пословицы, тексты) демонстрируется связь квантификации с национальной картиной мира.*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *количественный концепт; множественность; малочисленность; квантификаторы; партивные/контейнерные конструкции; градация; исчисляемость/неисчисляемость; метафора; лингвокультурология; перевод; методика преподавания.*

Inson tomonidan atrofda olamni idrok etishda miqdor tushunchasi muhim o‘rin tutadi. “Miqdor” atamasi keng qamrovga ega bo‘lib, falsafiy, mantiqiy va lingvistik kategoriya sifatida qaraladi[1]. O‘zbek tilining izohli lug‘atida miqdor so‘ziga quyidagicha ta’rif berilgan: “o‘lchash, sanash mumkin bo‘lgan narsalarning oz-ko‘pligi, soni, chamasi”, ya’ni biror narsaning qancha ekanligi[2]. Demak, miqdor tushunchasi narsa va hodisalarning ozlik-ko‘plik darajasini ifodalaydi va bu tushuncha barcha tillarda mavjud. Biroq har bir til va madaniyatda ushbu konseptning ifodalanishi hamda unga berilgan ma’no yuk o‘ziga xoslik kasb etadi. Quyida turli tillardagi (xususan, o‘zbek va ingliz tillari misolida) miqdor konseptining ifodalanish xususiyatlari hamda xalq mentalitetidagi o‘rni lingvistik tahlil qilinadi.

Turli tillarda miqdor konseptining milliy-madaniy o‘ziga xosligi

Miqdor (quantity) kategoriyasi barcha tillarda uchrashi bilan birga, uning grammatik va leksik ifoda vositalari har bir tilda turlicha namoyon bo‘ladi. Chunki konseptlar xalqning ijtimoiy ongi va qadriyatlari asosida shakllanadi. Shunday ekan, “ko‘plik” va “kamlik” tushunchalarini ifodalash har bir til va madaniyatda milliy o‘ziga xos jihatlarga ega bo‘lishi tabiiy. O‘zbek va ingliz

tillarida ushbu kategoriyalarning ifodalanishi ham ayrim grammatik farqlarga va o‘ziga xos leksik birliklarga egadir.

Ko‘plik konsepti (ko‘p kategoriyasi)

Dunyo tillarida grammatik son kategoriyasi asosan birlik va ko‘plik shakllarida namoyon bo‘ladi. Ingliz tilida otlarning ko‘plik shakli ko‘pincha -s/-es qo‘shimchasi orqali yasaladi (book – books, house – houses), ba’zan esa ichki tovush o‘zgarishi orqali: man – men, mouse – mice kabi. O‘zbek tilida esa ko‘plik -lar qo‘shimchasi yordamida ifodalanadi (kitob – kitoblar, uy – uylar)[3]. Ingliz tilida ayrim otlar notekis ko‘plik shaklga ega bo‘lsa (masalan, child – children, ox – oxen, foot – feet), o‘zbek tilida bunday ichki flektiv o‘zgarishlar yo‘q, ko‘plik faqat qo‘shimcha qo‘shish bilan beriladi[3]. Shuningdek, ingliz tilida sonlar bilan birga ko‘plik qo‘shimchasi ishlatiladi (three apples – uchta olmalar), holbuki o‘zbek tilida son bilan kelgan ot birlik shaklda qoladi (uchta olma)[4]. Ya’ni, ingliz tilida son + plural noun konstruksiyasi bo‘lsa, o‘zbek tilida son + birlik ot shakli qo‘llanadi[4].

Bu hol tildagi sistema va sintaksis farqidan dalolat beradi.

Leksik darajada ham ko‘plik (ko‘p) tushunchasini ifodalovchi birliklar turlicha. Ingliz tilida many (ko‘p, sanaluvchi otlar bilan) va much (ko‘p,

sanalmaydigan otlar bilan) shakllari farqlanadi. Masalan, many people (ko‘p odamlar) va much water (ko‘p suv) kabi. O‘zbek tilida esa “ko‘p” so‘zi sanaluvchi va sanalmaydigan otlar uchun umumiy qo‘llanadi: ko‘p odam ham, ko‘p suv ham deyish mumkin. Ingliz tilida mavjud countable/uncountable (sanaluvchi va sanalmas) otlar kategoriyasi o‘zbek tilida mustaqil grammatik tushuncha sifatida ajratilmaydi[5]. O‘zbek tilida sanalmaydigan otlarni miqdorlab ifodalashda odatda o‘lchov birliklari qo‘shib aytiladi: masalan, bir qoshiq shakar (a spoon of sugar), ikki kosa sho‘rva (two bowls of soup) kabi[5]. Ingliz tilida esa shakldan sanalmaydigan otlar (masalan water, sugar, rice) bevosita ko‘plik qo‘shimchasini ololmaydi va miqdorini bildiruvchi alohida so‘zlar bilan birga ishlatiladi (a piece of advice, two bottles of water va hokazo). Demak, ko‘plik konsepti har ikkala tilda mavjud bo‘lsada, uning grammatik ifodalanishida tipologik farqlar bor: inglizcha qoidalarga ko‘ra ko‘plik aniqroq va qat’iy belgilansa, o‘zbek tilida kontekst va yordamchi so‘zlar orqali ifodalanadi.

Ko‘p leksik semasi o‘zbek va ingliz tillarida qisman mos kelsa-da, ularning ko‘lam va qo‘llanishida kichik farqlar kuzatiladi. Masalan, o‘zbek tilida juda ko‘p, behisob, sanoqsiz, bir talay, bir dunyo kabi iboralar mavjud bo‘lib, ular biror narsa miqdorining juda katta ekanligini ko‘rsatadi. Ingliz tilida shunga o‘xshash ma’noni ifodalash uchun a lot of, plenty of, countless, innumerable kabi so‘z va birikmalar qo‘llanadi. Ingliz tilida

“numerous” (ko‘plab) so‘zi ham bor. Shuningdek, ingliz tilida “a few” (bir necha) va “several” (bir qancha) kabi so‘zlar ko‘plikni bildirsa, o‘zbek tilida “bir nechta”, “bir qancha” kabi birikmalar qo‘llanadi. Bularning barchasi ko‘plik tushunchasining turli tillardagi leksik ifodalanish boyligini ko‘rsatadi.

Kamlık konsepti (kam, oz kategoriyasi)

Kamlık – narsa yoki hodisalar miqdorining ozligini, yetarli emasligini anglatuvchi tushuncha. Ingliz tilida kamlıkni ifodalash uchun few va little sifatlardan foydalaniladi: few – sanaluvchi otlar bilan (“oz, bir necha” – masalan, few people – ozgina odamlar), little – sanalmaydigan otlar bilan (“birmuncha oz” – masalan, little time – oz fursat). Bu so‘zlarning ma’no nozikligi ham bor: few odatda “juda ham oz, yetarli emas” degan salbiy mazmun beradi, a few esa “bir oz, sal kam bo‘lsa-da bor” degan ijobiyroq ma’no qatlamiga ega. Xuddi shunday, little (“juda oz”) va a little (“ozgina”) o‘rtasida farq bor. O‘zbek tilida esa kamlık konsepti bir necha sinonimik vositalar bilan ifodalanadi: kam, oz, bir oz, sal (sal-pal) va boshqalar. Masalan, kam odam (oz odam) yoki odam kam (odam kam, yetishmayapti) deb aytamiz. Oz so‘zi ko‘proq “miqdori kichik” ma’nosini bersa (ozgina suv – oz miqdorli suv), kam so‘zi esa “yetishmovchilik, taqchilik” ニュン スini ko‘proq bildiradi (pul kam – pul kam, yetarli emas). Ingliz tilidagi few so‘zining “yetarsiz oz” ニュン スi aynan o‘zbekchada kam so‘ziga yaqin (masalan,

few participants – kam ishtirokchi, ya’ni ishtirokchilar soni oz va bu yetarli emas). A few participants esa bir necha ishtirokchi (sal bo’lsa ham bor) tarzida tarjima qilinadi.

Shuningdek, o’zbek tilida kamlik tushunchasini ifodalovchi boshqa so’z va birikmalar ham bor: sanoqli (barmoq bilan sanarli darajada oz), barmoq bilan sanarli, nochor (kam va ojiz ma’nosida, masalan nochor tirikchilik – kam ta’minlangan hayot). Ingliz tilida scarce (kam, yetishmaydigan) yoki sparse (siyrak) kabi sifatlar mavjud. Masalan, Water is scarce in the desert – Sahroda suv kam. Ko’rinadiki, har ikki tilda kamlik konsepti turli grammatik kategoriyalar (ot, sifat, ravish) orqali ifodalanadi. Inglizchada rarely (kam hollarda) ravishi tez-tez ishlatilsa, o’zbekchada kamdan-kam (juda kam) birikmasi xuddi shunday vazifani bajaradi.

Grammatik jihatdan yana bir farq – inkor va inkor + ko’plik vositasida ozlikni ifodalash. Ingliz tilida no va none shakllari orqali “umuman yo’q” degan ma’noni beramiz: no students came – hech qanday talaba kelmadi. O’zbek tilida esa ikki karra inkor qo’llanadi: hech kim kelmadi (hech + kelmadi). Bu yerda hech va fe’ldagi inkor qo’shimchasi kombinatsiyasi “umuman yo’qlik” ma’nosini beradi. Ingliz tilida “not many” iborasi ham “ko’p emas” degan, ya’ni kamlik ma’nosini ifodalaydi (Not many people know about this – Bu haqida ko’p odam bilmaydi, ya’ni kam odam biladi).

O’zbek tilida esa “ko’p emas” yoki bevosita “kam” deyish mumkin. Demak, kamlik kategoriyasi har bir tilda o’z qoidalari va so’z birikmalari orqali ifodalanadi, bu esa tilning o’ziga xos semantik tizimini ko’rsatadi.

Milliy-madaniy leksik birliklar va metaforik ifodalar

Miqdor konsepti turli tillarda nafaqat grammatik qurilmalar, balki frazeologik birliklar va metaforalar orqali ham namoyon bo’ladi. Qolaversa, har bir xalqning turmush tarzi va madaniyati shu xalq tilidagi miqdor ifodalariga sezilarli ta’sir ko’rsatadi. Misol uchun, o’zbek tilida kundalik hayot buyumlari yordamida miqdorni ifodalash hollari bor. Xususan, o’lcham va hajmni tasvirlash uchun o’zbek xalqi o’ziga tanish narsalarni qiyos sifatida keltiradi:

- Do’ppidek uy – juda kichkina uy (do’ppi kabi).
- Har ko’zi piyoladek – ko’zalari piyoladek (juda katta ko’zlar).
- Qozondek do’ppi – qozondek kattalikdagi do’ppi (juda katta do’ppi).

Ushbu misollarda do’ppi (o’zbek milliy bosh kiyimi), piyola (choy ichiladigan kosa) va qozon (ovqat pishirish idishi) kabi so’zlar keltirilib, ularga -dek qo’shimchasi bilan qiyosiy ma’no yuklangan. Natijada, do’ppidek uy – juda kichik uy, piyoladek ko’z – juda katta ko’z, qozondek do’ppi – juda ulkan do’ppi ma’nosini beradi[6]. Bu iboralar o’zbek xalqining milliy hayoti va madaniy muhitiga xos bo’lib, miqdor yoki hajmni ifodalashda yorqin tasavvur hosil qiladi. E’tiborli jihati, bunday

birikmalarni boshqa tillarga soʻzma-soʻz tarjima qilganda tushunarsiz boʻlishi mumkin – chunki ular ortida lingvokulturologik kontekst yotadi[7]. Masalan, “doʻppidek uy” iborasini inglizchaga toʻgʻridan-toʻgʻri “a house like a skullcap” deb oʻgʻirsa, asl maʼno anglashilmaydi; tarjimon izoh bilan “a very small house” deya tushuntirishi kerak boʻladi[8]. Demak, miqdor ifodasining milliy-madaniy oʻziga xosligi shundaki, har bir xalq oʻziga tanish va qadrlil boʻlgan narsalar orqali koʻp yoki kam miqdorni jonli ifodalaydi.

Ingliz tilida ham turli idioma va iboralar orqali miqdor koʻpincha obrazli ifodalanadi. Masalan, “raining cats and dogs” – kuchli yomgʻir yogʻmoqda (juda koʻp yogʻingarchilik) iborasi yoki “tons of work” – togʻdek ish (juda koʻp ish) kabi metaforik ifodalar mavjud. Shuningdek, “a drop in the ocean” – dengizdan tomchi (juda oz, ahamiyatsiz miqdor) iborasi kamlikni bildiradi. Bu iboralarni oʻzbekchaga soʻzma-soʻz tarjima qilish qiyin boʻlsa-da, ulardagi obrazlar inglizcha madaniy kontekstda maʼlum maʼnoni anglatadi. Masalan, “dengizdan tomchi” degan tushuncha oʻzbek tilida ham mavjud va “juda kam, hech narsa emas” degan maʼnoni beradi.

Yuqoridagi misollar shuni koʻrsatadiki, tilning boyligi nafaqat rasmiy grammatik qoidalardan, balki xalqning madaniy tasavvurlaridan ham oziqlanadi. Koʻplik va kamlikni ifodalashda qoʻllaniladigan bunday metaforik vositalar har bir xalq tiliga oʻziga xos rang qatmoqda.

Miqdor tushunchasining xalq mentalitetida tutgan oʻrni

Miqdor konsepti faqat lingvistik hodisa boʻlib qolmay, balki xalqning mentaliteti va madaniy dunyoqarashida ham muhim oʻrin tutadi. Turli xalqlarda “koʻp” va “kam”ni qanday qabul qilishlari ularning turmush tarzi, urf-odatlar va qadriyatlarida aks etadi. Oʻzbek xalqining miqdor tushunchasiga munosabati alohida eʼtiborga loyiq: tadqiqotchilarning taʼkidlashicha, oʻzbek mentalitetida “miqdor konsepti” asosan oʻsish, koʻpayish va koʻplikka yoʻnalgan holda shakllangan[9]. Bunga misol tariqasida, oʻzbek toʻy-marosimlarida mehmonlarning koʻpligi, dasturxonning toʻkinligi yaxshi sifat deb qaraladi[9]. Yaʼni, biror tadbir yoki ziyofatda ishtirokchilarning koʻpligi quvonch va fayz ramzi sifatida qabul qilinadi – “mehmon koʻp boʻlsa, toʻy koʻtarinki oʻtadi” degan qarash bor. Aksincha, odam kam boʻlsa yoki taom-tuzuk kam tayyorlansa, bu kamchilik hisoblanadi. Oʻzbek tilida “Koʻp boʻlsa – toʻy, kam boʻlsa – qiyomat” degan maqol mavjud boʻlib, koʻplik farovonlik belgisi, kamlik esa musibatga tenglashtiriladi. Maʼnosi: agar hamma narsa moʻl-koʻl boʻlsa, hayot toʻydek xursandchilik bilan oʻtadi, agar narsa yetishmasa – hayot qiyinchilikka aylanishi mumkin. Bu naql oʻzbek xalqining koʻplikka intilish va kamlikdan hazar qilish kayfiyatini yaqqol koʻrsatadi.

Boshqa tomondan, ingliz tilida “The more, the merrier” (“Qancha koʻp boʻlsa, shuncha xursandchilik ziyoda”) degan ibora mavjud – mazmuni jihatidan bu

ham ko'plikka ijobiy baho beradi. Masalan, ko'p odam jam bo'lsa, bazm yorqinroq o'tadi degan ma'no. Shu bilan birga, ingliz tilida "Too many cooks spoil the broth" ("Oshpazlar haddan tashqari ko'p bo'lsa, sho'rvani buzadi") degan maqol ham bor. Bu esa ortiqcha ko'plikning har doim ham yaxshimasligini, ya'ni bir ishga bosh bo'luvchilar ko'payib ketsa, natija yomonlashishini bildiradi. Ko'rinib turibdiki, ingliz xalq maqollarida miqdor tushunchasi murakkabroq baholanadi: ko'p hollarda "ko'proq – yaxshi" degan abundance (farovonlik) g'oyasi quvvatlansa-da, ba'zan "me'yoridan ortiq – zarar" degan ogohlantiruv ham beriladi.

Xalq mentalitetida kamlik konsepti ham alohida ahamiyatga ega. O'zbekchada "Oz – bo'lsa, oz bo'lar, ko'p – bo'lsa, soz bo'lar" kabi naql mavjud (mazmuni: oz narsa kamlik qiladi, ko'p narsa esa foyda keltiradi). Bu hikmat ham ko'plikni ma'qullab, ozlikni tanqid qiluvchi xalqona qarashni ko'rsatadi. Ingliz tilida esa "Less is more" ("Kam – aslida ko'p demak") degan ibora mashhur bo'lib, u ayrim hollarda kam narsaning o'zi kifoya qilishi va ortig'icha narsalar ortiqcha bo'lishini ta'kidlaydi. Aslida bu ibora zamonaviy minimalizm tamoyillarini ifoda etadi va g'arb mentalitetida sifatni miqdordan ustun qo'yish g'oyasini aks ettiradi. Ko'rinadiki, o'zbek an'anaviy qarashlarida "ko'p bo'lsin" degan tamoyil kuchli bo'lsa, zamonaviy g'arb tafakkurida ba'zan "keragicha bo'lsa bas" degan yondashuv ham uchraydi.

Diniy va tarixiy qarashlar ham miqdor konseptining shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Masalan, islom madaniyatida baraka tushunchasi ko'pincha miqdorning ko'pligi bilan bog'lanadi – "ko'payib borsin", "farzanding ko'p bo'lsin" kabi duolar bundan dalolat. Shu bilan birga, Qur'onda va hadislarda ortiqcha isrofgarchilik qoralangan, ya'ni juda ko'p narsaga ega bo'lib, uni behuda sarflash yomon ko'riladi. Bu o'rinda miqdorning sifat bilan uyg'unligi muhim sanaladi: masalan, kam bo'lsa ham halol bo'lsin, ko'p bo'lsa ham foydali maqsadga sarflansin degan tamoyillar. Xristian an'analarda esa "13" soni bilan bog'liq irim (Yakshanba kuniga to'g'ri kelgan 13-sanani nofurli deb hisoblash) g'arb madaniyatida keng tarqalgan. Tadqiqotchilarning aytishicha, 13 sonining badbaxt deb qabul qilinishi asosan G'arb (Yevropa-Amerika) ga xos bo'lib, sharqiy madaniyatlarda bunday qo'rqinch yo'q[10]. Masalan, Osiyoda aynan 13 emas, balki 4 soni noxush sanaladi – xususan, Xitoy va boshqa ba'zi sharq mamlakatlarida "to'rt" so'zining talaffuzi "o'lim" so'ziga ohangdosh bo'lgani uchun, bu sonni ishlatishdan qochish odati bor[11]. Demak, muayyan sonlarga nisbatan munosabat ham madaniyatdan madaniyatga farq qiladi: bir xalqqa "yaxshi" bo'lib tuyulgan son, boshqa elatda "yomon" belgisi bo'lishi mumkin.

O'zbek xalq og'zaki ijodida "sehrli sonlar" konsepti ham mavjud bo'lib, 3, 7, 9, 40 singari sonlar alohida mazmunga

ega. Masalan, ertaklarda qahramonlar 3 vazifani bajaradi yoki 7 sinovdan o'tadi, 40 kun kechadigan marosimlar (masalan, chilla – 40 kunlik davr) mavjud. Bu sonlar ko'plikka ishora sifatida ham ishlatiladi: yetti xazina (behisob boylik), qirq og'iz (ko'p so'zlashuv) kabi iboralarda sonning aniq matematik miqdori emas, balki mubolag'ali ko'plik ma'nosi seziladi. Tadqiqotlar ko'rsatishicha, o'zbek xalq ongida uch, yetti, to'qqiz, qirq kabi sonlar "sehrli" deb qabul qilinib, folklorda tez-tez qo'llaniladi[12]. Ularning kelib chiqishi ilk e'tiqodiy tasavvurlarga borib taqaladi: qadimda odamlar ana shu sonlarda bir sirli kuch bor deb ishonganlar va natijada bu sonlar matnlarda ramziy ko'plik ma'nosini berishga o'tgan[13]. Masalan, "ming bir kecha" ertagi nomidagi 1001 soni "behad ko'p kechalar" degan mazmunni anglatadi (xuddi "ming bir xil gap" iborasidagi kabi – juda ko'p gap). Kundalik og'zaki nutqda ham o'zbek tilida millionta, trillionta kabi sonlarni uchratishimiz mumkin, ular matematik aniq miqdorni emas, mubolag'ali ko'plikni bildiradi[14]. Ingliz tilida ham "millions of people", "thanks a million" kabi ifodalar aynan shunday – ya'ni, million so'zi "juda ko'p" degan ma'noda qo'llanadi (minnatdorchilik bildirishda "thanks a million" – "ming rahmat" – deyish odati ham bor).

Miqdor tushunchasining xalq mentalitetidagi o'rnini yanada chuqurroq anglash uchun hatto ekstremal lingvistik misollarni ham ko'rib chiqish mumkin. Ba'zi xalq va qabilalarda aniq sanash

odati bo'lmagan, ularning tillarida "bir, ikki, uch..." kabi sonlar tizimi rivojlanmagan. Masalan, Amazonka o'rmonlarida yashovchi Piraha qabilasi tilida "bir" yoki "ikki" degan aniq son so'zlari yo'q ekanligi aniqlangan[15]. Bu qabila vakillari aniq miqdorlarni emas, balki nisbiy miqdorlarni ifodalovchi so'zlardan foydalanar ekan: ularning tilida "oz-moz" va "ko'proq" ma'nosini beruvchi tushunchalar bor xolos[15]. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, Piraha tilida ilgari "bir" va "ikki" deb talqin qilingan so'zlar aslida qat'iy aniq sonni emas, balki taxminiy miqdorni bildirar ekan – ya'ni, "bir" so'zi 1 dan 4 gacha miqdorga nisbatan ishlatilgan, "ikki" so'zi esa 5-6 atrofidagi miqdorlardan tortib bir necha narsagacha aytilgan[16]. Bu esa, aslida, Piraha xalqida "son" degan abstrakt tushuncha yo'qligini, faqat "ozroq" va "ko'proq" degan nisbiy miqdor tushunchalari borligini isbotlaydi[17]. Olimlar bu holatdan xulosa chiqarishicha, sanash va miqdor tushunchasi inson tafakkurida avvaldan mavjud bo'lgan tug'ma kategoriya emas, balki madaniy ehtiyojga ko'ra shakllanadigan konseptdir[18][19]. Piraha qabilasi o'z hayot tarzi va madaniy praktikasida ko'p sonlarni sanab nima qilishni bilmagani uchun, ularning tilida son kategoriyasi rivojlanmagan. Bu misol xalq mentaliteti va tilining miqdor konseptiga ta'sirini yaqqol ko'rsatadi.

Yuqoridagi tahlillardan ko'rinadiki, miqdor konsepti (ko'plik va kamlik tushunchalari) har bir xalqning tilida va madaniyatida o'ziga xos tarzda namoyon

bo'lad. O'zbek va ingliz tillari misolida ko'rdikki, grammatik qurilishlar (son qo'shimchalari, ko'plik shakllari, sanaluvchanlik), leksik birliklar (ko'p, oz, few, many va hokazo) hamda frazeologik ifodalar orqali har bir til o'z dunyoqarashini aks ettiradi. O'zbek xalqining ko'plikka intilish, mo'llikni fazilat deb bilish an'analari tilida ko'plab metaforik iboralar va maqollarda yashaydi. Ingliz tilida esa miqdorga oid tushunchalar meyor va balans nuqtai nazaridan ham ko'riladi, bu esa g'arb madaniyatining ayrim jihatlarini yoritadi.

Xulosa qilib aytganda, miqdor konsepti (ko'plik va kamlik tushunchasi) – bu har bir tilda grammatik va semantik ifodasi mavjud bo'lgan universal hodisa, ammo u har bir xalqning milliy-madaniy ruhidan kelib chiqqan holda turlicha namoyon bo'ladi. O'zbek va ingliz tillari qiyosiy tahlili shuni ko'rsatadiki, til strukturasidagi farqlar (masalan, ko'plik shakllari, son+ot birikmalarining tuzilishi, sanaluvchi va sanalmas otlar kategoriyasi va hokazo) miqdor ifodasiga ta'sir qiladi. Leksik boylik nuqtai nazaridan esa har ikkala til ko'plik va kamlikni ifodalash uchun o'ziga xos so'zlar, iboralar va maqollarga ega bo'lib, ular xalqning turmush tarzi va madaniy qadriyatlarini aks ettiradi.

Miqdor tushunchasining xalq mentalitetidagi o'rnini tahlil qilar ekanmiz, ko'ramizki, "ko'p" va "kam" haqida qarashlar xalqning hayotiy tajribasi bilan chambarchas bog'liq. O'zbek xalqining "ko'p – yaxshilik, kam – yomonlik" degan an'anaviy qarashlari

ularning urf-odatlarida, to'y-ma'rakalarida, hatto tildagi maqollari matallarda mujassam. Ingliz tilida esa miqdor masalasida ba'zan ehtiyotkorona yondashuv (ortiqcha ko'plikka tanqidiy qarash) ifodalanganini ko'ramiz, shu bilan birga farovonlikni qadrlash ham mavjud.

Tilshunoslikdagi zamonaviy yondashuvlar – kognitiv lingvistika va lingvokulturologiya – konseptlarni o'rganish orqali til va madaniyat uyg'unligini tahlil qiladi[20][21]. Miqdor konsepti ham mana shu yondashuvlarda alohida o'rin tutadi. Konsept sifatida "miqdor" turli tildagi noyob ifoda vositalarini va xalqning dunyoqarashini o'zida jamlaydi[21]. Xususan, o'zbek tilida miqdor ifodalovchi birliklar tizimi fonetik ohangdan tortib frazeologizmlargacha keng qamrovli bo'lib, tilning turli sathlariga daxldor ekanligi aniqlanmoqda[22]. Bu esa miqdor konsepti atrofida konseptosfera shakllanishini anglatadi – ya'ni, ko'plik va kamlik bilan bog'liq butun bir ma'no maydoni mavjud.

Yakun sifatida aytish mumkinki, miqdor konsepti har bir millat tafakkurida muhim ahamiyat kasb etadi. Uning ifodalanishidagi milliy-madaniy xususiyatlarni o'rganish til va madaniyat o'zaro aloqasini, xalq mentalitetini chuqurroq anglashga yordam beradi. Keltirilgan misollar va qiyosiy tahlillar shuni tasdiqlaydiki, til – millatning ko'zgusi, unda hatto miqdor kabi oddiy tushuncha ham o'ziga xos ma'no jilolari bilan namoyon bo'ladi. Zero, ko'pni

ko'rgan xalq ko'plikni qadrlashni, qadrini bilishni o'rgatadi.
kamdan qimmat topgan esa kamlikning

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Egamberdiyeva N. L. Miqdor konseptining kognitiv va lingvokulturologik jihatlari. – Educational Research in Universal Sciences, 2(2), 2023. [9][6]
2. O'zbek tilining izohli lug'ati (5 jildlik). – Toshkent: "O'zbekiston milliy entsiklopediyasi" nashriyoti, 2006. [2]
3. Safarov Sh. Semantika. – Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2013. [20]
4. Alefirenko N. F. Lingvokulturologiya: Tsennostnoe smyslovoe prostranstvo yazyka. – Moskva: Flinta, Nauka, 2010. [23]
5. Usmonova Sh. S. Lingvokulturologiya. – Toshkent: Tafakkur bo'stoni, 2019. [21]
6. Mamajonova M. X. Borliqli miqdoriy bilish. – Zamonaviy tilshunoslikda muammo va yechimlar, Andijon, 2021. [12]
7. Mamarahimova M. Ingliz va o'zbek tillarida son kategoriyasining qiyosiy tahlili. – Jizzax Davlat Pedagogika Instituti ilmiy axborotlari, 2022. [4]
8. Gibson E., Frank M. va boshqalar. Piraha tilida son kategoriyasining yo'qligi bo'yicha tadqiqot. – Cognition jurnalining onlayn nashri, 2008[24] (maqola haqida xulosa MIT News saytida e'lon qilingan: "MIT-led team finds language without numbers", 2008[15]).
9. Maranzani B. What's So Unlucky About the Number 13? – History.com, 13-sentabr 2013 (oxirgi yangilanish 28-may 2025)[25]. (G'arb va Sharq madaniyatida sonlarning ramziy ma'nolari haqidagi maqola)
10. O'zbek xalq maqollari. – Toshkent: "Sharq" nashriyoti, 2005. (Ko'plik va kamlikka oid maqollar: [14] va boshqalar)
11. Educational Research in Universal Sciences (ERUS). Volume 2, Special Issue 2 (April 2023). ISSN 2181-3515. (Jurnal maxsus soni haqida umumiy ma'lumot.) [1] [2] [6] [7] [8] [9] [12] [13] [14] [20] [21] [22] [23]
12. Egamberdiyeva, Nilufar Latibjon qizi. "Miqdor konseptining kognitiv va lingvokulturologik jihatlari" [Cognitive and Linguocultural Aspects of the 'Quantity' Concept]. Educational Research in Universal Sciences, 2(Special Issue 2), 217–220, 2023. URL: erus.uz (PDF). ERUS
13. Suyunova, Shodiyona Abdumannon qizi. "Comparative Typology of the Plural Form of Nouns in English and Uzbek." Academic Research in Modern Science: International scientific-online conference, pp. 190–193. DOI: 10.5281/zenodo.13943780. URL: econferences.ru (PDF). (Yil ko'rsatilmagan bo'lsa, [n.d.] ko'rinishida qoldiriladi.) [5] econferences.ru

14. Mamarahimova, Mashhura Shukhratqizi. "The Grammatical Categories of Verbs in English and Uzbek in General." Jizzakh State Pedagogical University, PresEdu (journal platform), [article PDF]. (Hujjatda yil va son ko'rsatilmagan; mavjud metama'lumotlar bo'yicha rasmiylashtirildi.) URL: art.jdpu.uz (PDF). art.jdpu.uz+1
15. Maranzani, Barbara. "What's So Unlucky About the Number 13?" HISTORY (History.com), September 13, 2013. URL: history.com. [10] [11] [25] HISTORY CHANNEL ITALIA
16. Trafton, Anne. "MIT-led team finds language without numbers." MIT News, June 24, 2008. (Pirahã tili bo'yicha MIT tadqiqoti.) URL: news.mit.edu/2008/language-0624. [15] [16] [17] [18] [19] [24]